

Yurdumuzu yalnızca kanımızın son damlasına kadar savunmak değil beynimizin son hücreğine kadar koruyup geliştirmek gereği bulunmaktadır.

<http://turkbilim.sitemynet.com>

TÜRKÇEDEKİ EKLERİN KÖKENİ

Türkçedeki eklerin oluşmasında, başlıca üç yolun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kimi ekler başlangıçta ayrı sözcükler oldukları halde, kullanılış ve anlam zorunluluğuyla zamanla ek durumuna geçmektedirler. Bu düşünce eklerin bir bölümü için kolayca kanıtlanabilir. "i-" ünlüsüyle başlayan kimi sözcük kökleri kullanılış durumuna göre kolayca ekleşmektedir. "ile" sözcüğü, günümüzde hem ayrı sözcük olarak, hem de ek olarak kullanılmaktadır, "eli ile = eliyle, taş ile = taşla" örneklerinde olduğu gibi.

Ekeylemlerin bütün çekimleri de hem ayrı sözcük olarak hem de ek olarak kullanılmaktadır: "gelmiş idi, gelmiş-ti; gelir idi, gelir-di; ne ise, ne-y-se" gibi. "için" sözcüğü bile son zamanlarda ekleşme yolunu tutmuştu. Eski Yazım Kılavuzu'nda, "olduguyçin, geldigiuyçin" gibi örnekler verilerek "için" sözcüğünün ek gibi yazılabileceği gösterilmişti [1]. "Şiş-man, koca-man, az-man, sök-men, seç-men, Köle-men, Türk-men" gibi sözcüklerdeki "-man /-men" ekinin aslında ayrı bir sözcük olduğu, sonradan ek durumuna geçtiği söylenebilir. Çünkü bu ek, getirildiği ad ya da eylem soylu her sözcüğe genellikle "adam, insan" kavramı katmaktadır. "Değir-men" sözcüğü bile, başlangıçta daha çok "değirmenci" kavramı vermiş olmalıdır.

Bunlardan başka Prof. Jean Deny'nin dediği gibi, "-daş" eki de "-da" kalma durumu ekiyle "eş" sözcüğünden kurulmuş olabilir; "arkadaş = ar-ka-da + eş, kardaş = kar-da + eş, yoldaş = yol-da + eş" gibi [2].

İkinci bir yol olarak, bazı eklerin iki ekin birleşmesiyle doğduğu söylenebilir. "kumsal" ve "yoksul" sözcüklerindeki "-sal" ve "-sul" ekleri, "-sı" ve "-al, -ıl" eklerinin birleşmesiyle oluşmuş görünmektedir. "kumsal" sözcüğü, "kum-su", "kum gibi" anlamından, "-al" ekiyle genişletilmiş ve kökanlamdan mensupluk yüklenerek, köke bağlı sıfat gibi kullanılmış, sonra da adlaşmıştır. "kumsal" gibi, "yoksul" sözcüğü de, aynı yolla "yok-su", "yok gibi" anlamından yararlanılarak, "-ıl" ekiyle genişletilmiştir. Anadolu ağızlarında kullanılan "varsıl = varsı-l" sözcüğü de aynı kuruluştadır.

Bu yol, "-cıl / çıl" eki için de düşünülür: "adamcıl = adam-cı-l [3] = adamdan ürken, adama saldıran hayvan, ters yorumla adama düşkün, adama sokulan, yaklaşan hayvan" (bkz. Kamus-ı

Türkî, İstanbul 1317). "insanc l = insan-c -l = insana al k, insana dü kün"; "bal kç l = bal k-ç -l = bal kla beslenen, bal k tutan bir tür ku "; "al mc l = al- m-c -l = sat n almak isteyen, mü teri" (bkz. Derleme Sözlü ü). Görülüyor ki, bu tür "-c l / -ç l" ekinin kurulmas nda, anlam bak m ndan, "-c " eki etkili olmu ve bu ekin verdi i kavram "-l" ekiyle geni letilmi tir. Üstelik bu tür sözcükler "-l" ekini almadan da kullan labilir.

"-tan / -dan" ç kma durumu ekinin de (ablativus), "-ta / -da" kalma durumu ekiyle (lokativus), "- n" araç durumu ekinin (instrumentalis) birle mesiyle olu tu u ileri sürülebilir. Çünkü eski kaynaklarda "-ta" kalma durumu eki, ayn zamanda ç kma durumu eki görevini de yapmaktayd . Sonradan "-t n / -d n" ç kma durumu eki (ablativus) belirmi tir. Ekin asl nda "- n" (instrumentalis) eki gibi dar ünlüyle kurulmu olmas ve her iki ekin verdikleri kavramlar n birbirine yak n bulunmas böyle bir dü ünceye yol açmaktad r. Ayr ca "- n" araç durumu eki Anadolu a zlar nda "art k- n" gibi sözcükler olu turmaktad r. Daha sonra da "-t n /-d n" ç kma durumu eki, "t" sesinin dar ünlüleri açma ve geni letme etkisiyle, "-d / ta " sözcüklerinde oldu u gibi, "-tan / -dan" biçimine dönü mü tür.

Kimi eklerin durumu da inceleyicilerinin dikkatini, üçüncü bir yola, belli diller aras nda ortak bir kayna a çekmektedir. Bu tür eklerin ba nda "-al / - l" eki gelmektedir. "-al" eki, ba ka ekler ve sözcüklerle birlikte, ayn anlam, ayn görev ve biçimde Latince de geçmektedir.

Latince ile Türkçe aras nda, zaman ve bölge bak m ndan, böyle bir kar la t rma olanaks z görülürse de, uzun yüzy llar bir sözcük kökü ya da ek yarat lamamas , sözcük köklerinin ve kimi eklerin tarihinin, insan n yarat lmas kadar eski oldu u daima dikkate al nmal , tarihsel dönemlerde ses, biçim ve görev de i ikli ine u rayarak dilden dile geçmi , tan nmaz duruma gelmi sözcük ve eklerin varl unutulmamal d r. Böyle görü lerin alt nda, Milâttan önce 40. yüzy ldaki Sümerce ile Macarca bile kar la t r lmaktad r. Tarihsel dönemlerde, dillerin birbirlerinden sözcük ald klar da bilinmektedir. Bu tür olay ve örneklerin, tarihin bilinmeyen, karanlı k dönemlerinde de geçerli oldu u görülen izlerle anla maktad r.

Her dilde oldu u gibi, Türkçede de tarihsel dönemlerde yabanc sözcükler ve ekler al nm t r. Yabanc dillerin Türkçeye a r bask yapt dönemlerde yabanc sözcükler kök ve ekleriyle, hatta dilbilgisi kurallarıyla birlikte al nd gibi, Türkçe sözcükler de yabanc kurallara göre kurulan tamlamalarda kullan lm [4] özellikle Türkçe köklere yabanc ekler getirilmi tir. Arapça "millî, medenî, insanî sözcükleri gibi, Türkçe "alt n", "gümü " sözcüklerine "-î" eki getirilerek "altun-î, gümü -î" sözcükleri yarat lm t r. Arapça "te kilât, varidat, faaliyet, zaten" gibi sözcükler örnek tutularak Türkçe köklerden yabanc eklerle "geli -at, gidi -at, var-iyet, ayr -yeten" gibi sözcükler de kurulmu tur. Türkçe sözcük köklerine Farsçan n ekleri de getirilmi tir: "emek-tar, sürme-dan-l k, i ne-den-lik, su-dan-l k" gibi [5]. "otlakiye vergisi" biçimindeki örnekler dilimizde hâlâ kullan lmaktad r.

Görülüyor ki sözcükler gibi ekler de diller aras nda al n p verilmekte, anlam ve görevi her dilde az çok ayn kalmaktad r. Bu bak m dan tarihsel dönemlerde oldu u gibi, tarihten önceki dönemlerde

de, eklerin sözcükler gibi dilden dile geçtiği bilimsel görüşlere aykırı düşmediği gibi, bu durum, dillerin karanlık dönemlerini aydınlatmada öncü de olmaktadır.

Bilim verilerine göre Türkçe ile Latince arasında bir araştırma, karşılaştırma yapılacak olursa, kökende bu iki dilin kimi sözcük ve ekler bakımından aynı kaynaktan yararlandıkları görülür. Şimdilik bilinmeyen bir çağda, Türkçe ile Latince aynı kaynağa yakın dolaylarda kullanılmış, sonra da bu kaynaktan ve birbirinden uzaklaşmışlardır. Bu tür yakınlıkları Türk gramercisi A.C. Emre daha önce [6] Türkçe ile Hint-Avrupa sözcükleri arasında açıklamaya çalışmışsa da, burada işlenen ekler üzerine durmamış ve yaptığı karşılaştırmaları da eski Türkçeye, yani Orhun ve Uygur Türkçesine dayandırmamıştır.

Dillerin, yüzyıllar boyunca kolay kolay kök ya da ek yaratamadıkları bilindiğine göre, pek çok dilin kök ve ek bakımından ortak bir kaynaktan ya da birbirlerinden yararlandıkları daima söz konusudur.

Türkçenin ekleriyle Hint-Avrupa dillerinin ekleri arasında, özellikle Latincenin bazı kök ve ekleri bakımından, çok yakın bir benzerlik bulunduğu kolay kolay inkâr edilemez [7].

Türkçedeki soru adılı "ne" [8], Latince de aynı görev ve aynı biçimde geçmektedir. Türkçede olduğu gibi "ni" biçimi de vardır ve "negü" gibi türevlerine de rastlanır. "ni-tek, ni-tek-im" gibi sözcüklerde olduğu biçimde, aynı "ne" sözcüğü Latince de "gibi" ya da "olumsuzluk" kavramı sağlamak için kullanılır (bkz. A. Meillet ve A. Ernout, Dictionnaire Etymologique de la Langue Latin, Paris 1932, s. 627).

"ne" sözcüğü Latince eylemlerin sonuna gelmekte ve ek gibi kullanılmaktadır : "venisti-ne = geldin mi?", "vidisti-ne = gördün mü?", "vidit-ne = gördü mü?" gibi.

"ne" sözcüğü Latince de Türkçede olduğu gibi soru kavramından başlıca olarak kullanılmaktadır. (e)8(de)8( )-12(d)-1(e)9( )

Üçüncü Kişi Tekil

Üçüncü Kişi Çoğul

Türkçe :

Latince :

men (ben)

me

sen [9]

te

ol

ille, illa, illud

miz (biz)

nos

siz

vos

ol-lar

ille, illa vb.

Görülüyor ki her iki dilin birinci kişi tekil adılı "m" dudak ünsüzüyle, ikinci kişi tekil adılı ise "s-" ya da "t-" gibi bir diş ünsüzüyle, üçüncü kişi tekil adılı da ünlü ile başlamakta ve "l" ünsüzü ile kurulmaktadır. Kişi adlarının çoğul biçimleri, daha sonraki dönemlerde gelişmiş görünmektedir. Ayrıca her iki dilin adlarıyla çoğul ya da ikizleme (dualis) bildiren "-s, -z" sesleri bulunmaktadır.

Kişi adlarından başka, "ne" adılı gibi, öteki soru adlarının da biçim, anlam ve kullanım bakımından her iki dilde yakınlık göstermesi ayrıca dikkate değer.

Orhun ve Uygur lehçelerinde kullanılan soru adları bir "ka = qua" köküne dayanır. Uygur kaynaklarında ise şu soru adlarına rastlıyoruz : "kaç = ne kadar, kaç ; kaç kata = çok kez, çok defa, ekseriyetle ; kaçan = ne vakit, ne zaman ; kaçang = kaç defa, o kadar, kaç kez ; kayu = hangi, hangisi" gibi.

Kaşgarlı'nın Divan'ında ise "kanu, kanda" örneklerinden başka "kayu = hangi [10]", "kayda = nerede", "kança = nereye", "kaçan = ne zaman", "kaç = soru soran bir edat" ; "kim = soru edatıdır. Oğuzlar boy kim derler ki, hangi kabile demektir" gibi örneklerin bulunuşu ayrıca dikkate değer (bkz. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk, Besim Atalay tercümesi, cilt I, s. 338, sat : 24).

Latince "ka-" köküne değil de "ku = qu" köküne dayanan soru adları vardır ve Türkçedekine benzer türevlerinin başlıcaları da şunlardır :

Latince :

Türkçe :

quis?	kim? kişi
quid?	kangı (ne?)
qualis?	(nasıl?)
quando?	kaçan? (ne zaman?), kanda (nerede?)
quot?	kaç? (ne kadar?)

Görölüyor ki, her iki dildeki kişi ve soru adilleri arasında ses, biçim, kullanılış ve anlam bakımlarından önemle dikkate alınacak çok yakın benzerlikler, kök birlikleri bulunmaktadır. Her iki dil arasındaki bu tür kök birliği, tarihin belli bir döneminde ortak kaynaktan yararlanışı açıkça göstermektedir.

Kişi ve soru adillerinden başka Türkçe ve Latince kimi sözcükler arasında da yakınlıklar vardır. Her iki dilde ortak biçimde ve ortak anlamda kullanılan sözcüklerden bazıları şunlardır : Türkçe : ata, Latince : atta ; Türkçe : ir/er = Latince : vir [11] ; Latince : amare = sevmek. Türkçe : amrak = sevgili, âşık ; Latince : domus = ev, çatı ; Türkçe : dam ; Türkçe : kedi, Latince : cattus ; Türkçe : tepe, Hint-Avrupa dillerinde : top ; Türkçe : bal, Latince : mel vb.

Her iki dildeki adiller ve sözcükler arasındaki yakınlıklardan başka daha önemli ölçüde ekler arasında da ses, biçim ve görev bakımlarından tam bir ortaklık olduğu görölmektedir. Bu tür eklerin başında "-al" eki gelmektedir.

Eklerin bir dilden bir dile sözcükler kadar kolay geçmediği bilinir. Bununla birlikte sözcük kökleri gibi ek yaratmanın da güçlüğü dikkate alınacak olursa, bir dilden bir dile ekin de bazı anlam zorunluklarıyla, gereksinmelerle geçtiği görölmektedir.

"-al" eki Türk lehçelerinde, Latin dillerinde olduğu gibi aynı biçim, anlam ve aynı görevde kullanılmıştır. "-al" eki, en eski kaynaklardan biri olan Uygurcada "sakal" sözcüğünde görölmektedir. Kaşgarlı'nın Divan'ında da aynı sözcük aynı anlamda geçmektedir. Sözcüğün kökü "sak" biçiminde olmalıdır. Orhun Yazıtları'nda da "sak-ın-mak", "düşünmek" anlamında kullanılmıştır. Aynı sözcük Uygurcada da aynı anlamdadır: "düşünmek, plan kurmak, düşünüp taşınmak, endişelenmek" vb. Aynı kökten kurulmuş olan "sak-ış = düşünce, endişe, kaygı, hesap", "sak-ın-gu" = düşünce, tefekkür, düşünme", "sak-ın-ç" = fikir, düşünce, niyet, tasavvur, istiğrak", "sak-ınç-lı" = düşünceli, fikir sahibi, endişeli", "sak-ınç-sız = düşüncesiz, endişesiz, tasasız" gibi sözcüklerde Uygurcada geçmektedir. Ayrıca "sak-ı-mak" sözcüğü de "ciddî olmak, bir şeye itina göstermek" anlamlarında

Uygurcada kullanılmıştır. Buna göre Orhun Yazıtları'nda ve Uygurcada çeşitli sözcüklerin yapısında kök olarak kullanıldığı görülen ve "düşünce, akıl, fikir" kavramları veren bir "sak" kökünün varlığı belirmektedir. Daha sonraki metinlerde "sakla-mak" biçiminde geçen bu kök, aynı kavramın doğrultusunda kullanılmaktadır. "Saklamak" kavramı, "korumak, düşünerek tedbir almak" anlamlarını kapsar. Nitekim Uygurcada "sak-uş-mak", "birisini himayeye almak, korumak, birini koltuğu altına almak, muhafaza etmek" anlamlarında, tıpkı "saklamak" gibi kullanılmış, ayrıca işteş çatıyla kurulmuştur.

"Sak-ın-mak" sözcüğü de "düşünüp çekinmek" demektir. Buna göre "sak" kökünün, soyut ad olarak "akıl, düşünce, hafıza" anlamlarını vermekte olduğu, somut ad olarak "kafa, baş" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan "sak-al" sözcüğü, "kafaya mensup, başa ait" kavramlarından doğmakta, "sak-ak = çene" sözcüğü ile bağlanmaktadır. Kaşgarlı'nın Divan'ında "çene" anlamında kullanılan "sakak" sözcüğünün varlığı, "sakal" sözcüğünün, "baş, kafa, çene" ile ilgisini açıkça belirtmektedir.

Kaşgarlı'nın Divan'ında başlı başın a "sak" sözcüğü, "işte uyanık ve zeyrek olan" anlamında geçer. Divan'da "sak er = uyanık, zeyrek kişi", "sak-lık = uyanıklık" demektir. "Sak" kökü yine "akıl, düşünce" kavramlarından kayarak "dikkat" anlamında da eski çağlarda askerlikte kullanılmıştır; "sak sak" biçimindeki bu ikileme, "nöbetçinin, bekçinin kaleyi ve atı koruyabilmek için uyanık olmasını emreden söz" olarak geçmektedir. Osmanlıcada ve Anadolu ağızlarında, "sak", "müteyakkız, uyanık, çabuk duyan, tetik olan, ihtiyatlı, uslu, sakın" anlamlarında kullanılır ; "sak dur!" veya "sak samit dur!", "uslu, akıllı dur" demektir. Yine Osmanlıcada "çenenin altından sarkan et, gerdan, gabgab" anlamında kullanılan "sakak" sözcüğü de aynı sözcüktür. Atların boyunlarında, çene altında olan bir hastalığın Türkçe adı da aynı kökten gelen "sakağı"dır.

Bu açıklamalara göre, sakal sözcüğü Türkçedir ve sözcükteki "-al" eki Uygurcadan beri hatta daha önceleri Türkçede kullanılmıştır. Aynı ek "topal" sözcüğünde de görülmektedir.

Orhun Yazıtları'nda "top-mak = bağlamak", "top-la-mak = derlemek, toplamak" sözcükleri bulunmakla birlikte "top" kökü ad olarak geçmemektedir. Ancak Uygurcada "top", "bütün, hep, topyekûn", "top-lu = bir arada, toplu" sözcüklerinde "top" kökünü görmekteyiz. Kaşgarlı'nın Divan'ında "top, top-ık" sözcükleri "çevgenle vurulan top, topaç" anlamında geçmektedir.

Bu duruma göre "top" sözcüğü bugünkü anlamda daha XI. yüzyılda kullanılmaktaydı. Osmanlıcada da "top" kökü, "bütün, büsbütün" anlamlarını vermektedir. Ayrıca "top-aç", top-ak" sözcükleri Osmanlıcada "yuvarlak, toparlak, top gibi" anlamlarında kullanılmıştır. Bugünkü "top-uk, top-ak, top-aç, top-an, top-ar-lak, top-lu, top-uz, top-tan" sözcükleri de aynı kökten gelmektedir. "Aksak" anlamını veren "top-al" sözcüğü görülüyor ki "top" köküyle ilgilidir. Aynı kavramı veren "ak-sa-k / ağ-sa-k" sözcükleri de "aksayan, bir tarafa kayan, yuvarlanan" kavramlarını belirtmektedir.

Genellikle eski kaynaklarda geçmeyen fakat çok yaygın olarak kullanılan "top-al" sözcüğü, "aksayan, kayan, yuvarlanarak yürüyen" kavramlarını vermektedir ki "top" köküyle "-al" ekinden

kurulmuş olduğu belirmektedir. Nitekim "güzel" sözcüğü de, "göz-el" biçiminde kurulduğu halde ve çok yaygın olmakla birlikte eski kaynaklarda geçmemektedir

"Çatal" sözcüğü de "çat" adıyla "-al" ekinden kurulmuştur. "Çat" adı daha çok ikili bir kök olarak "çat-mak" eylemiyle tanınmıştır. Halbuki "çatmak" eyleminin kökü olan "çat" sözcüğünü ad olarak da kolaylıkla bulabiliriz.

Orhun Yazıtları'nda "kuyu" anlamında "çat" biçiminde bir sözcüğe rastlıyoruz. Aynı sözcük Kaşgarlı'nın Divan'ında da geçmektedir. Eski kuyuların yapılışı, biçimleri ve bu kuyulardan su çekmek için kullanılan çatal odunlar dikkate alınırca "çatmak" eylemindeki "çat" kökünün "kuyu" anlamıyla birliğı düşünülebilir. Böyle bir ad kökü ile anlam birliğı sağlanmasa da, "çat" biçiminde hem eylem kökü olan hem de ad olarak kullanılan bir sözcük Türkçede kullanılmaktadır. "Çat" adı, "iki veya daha çok yolun, derenin ya da dağın birleştiğı yer anlamında Anadolu'da yaygındır : "yolun çatı = yol-un çat-ı = yolun birleştiğı yer" vb. (bkz. Ömer Asım Aksoy, Gaziant0.2 Çok yayansae 1 Tf5.325 II10Iköyay

= yeşil, mavi ; gğel ördek", "iğ-el = çiğ, ham ; iğel armut", "tk-el = tam, bütün", "ep-el = pl ; epelli arpa" sözcükleri de "-el" ekiyle kurulmuştur.[12] Aynı "-al / -el" eki "-ıl / -il" biçiminde de kullanılmaktadır. Çünkü "-ıl /

Dipnotlar :

[1] bkz. 5mlâ K lavuzu, Ankara 1962, s. XVI, sat. 16.

[2] "karda > karde " sözcü ünün genellikle "kar nda " sözcü ünden ç kt san l r. Et-tühfet-üz Zekiye'de üstelik böyle bir aç klama da vard r (bkz. ayn eser, s. 185).

"kar n" sözcü ü "al n, burun" sözcükleri gibi türemi bir sözcüktür. Ancak "kar" sözcü ü, öteki "kar, ya an kar" sözcü ü dolay s yle, "kar n" anlam nda kolayl kla kullan lamad için, "kar nda " sözcü ü kurulmu sa da yayg n olan "karda t r. "kar" kökü anlam ve biçim bak m ndan "kur" köküne çok yak nd r ve belki de "kur" kökünden ç km t r. Çünkü "k" ve benzeri ünsüzler, yanlar ndaki dar ünlüleri geni letirler.

"kursak < kur-ug-sak", "ku ak < kur- ak" sözcükleri de "kur" köküyle ilgili görülmektedir. Özellikle Kitab-al idrak li-Lisanâl Etrak'te "Bu kurda dur = bu ya tt r, akrand r" örne inin bulunuu, "kur" köküne "-da " ekinin gelmesi ve sözcü ün anlam özellikle dikkate de er (bkz. ayn eser, s. 82). Buna göre "kar" sözcü ü "kur" sözcü ü ile ilgilidir.

[3] "gökçül" sözcü ündeki "çül" eki daha çok "si" ekinin yerini tutmaktadır. "gökçül = gök-sü, beyaz benekli mavi, maviye çalar, mavimsi, mavi gibi" (bkz. , emsettin Sami, Kamus- Türkî, 5stanbul 1317). "k rç l" sözcü ü ise "gökçül"de oldu u gibi "k r-s ", "k r- ms ", "k r renkli gibi" kavramlar vermektedir. "k r-ç l" sözcü ündeki "-ç l" ekinin, ünsüz uyumuna göre "-c l" olmamas dikkate de er. Belki de bu olay, ekin "-s -l"dan geldi ine i arettir.

[4] Tapu kay tlar nda "tarla-y cedit, tarla-y atik" gibi tamlamalar görülür.

[5] "i ne-den-lik" sözünde ek, ünlü uyumuna ba lanm t r. "su-dan-l k", berberlerde saç slatmak için kullan lan su i eleri.

[6] bkz. Ahmet Cevat Emre, "Türkçenin Hint-Avrupa Dilleriyle Mukayesesi", Türk Dili (Belleten) say 11, 5stanbul 1935.

[7] Ayn dü ünceyi ünlü tarihçiler de ileri sürmektedir: " 5k Türklerle ilk 5ndo-Germenlerin sosyolojileri o kadar çok uygunluklar arzeder ki, her ikisinin genetik ba l l klar ndan herhalde üphe edilemez." (bkz. W. Koppers, "Tarihî Etnoloji, 5ndo-Germanistik 5mi ve Türkoloji", Belleten, cilt 4, s. 472, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1941)

[8] Orhun Yaz tlar 'nda ve Uygurcada "ne" ve türevlerine bol bol rastlan r: "ne = nas l, hangi, ne", "neçük = nas l", "negülde = nas l, ne biçim", "neke = neye, neden", "nelük = neden", "nençe = kaç, ne kadar", "ne teg = nas l, ne gibi" (bkz. Hüseyin Nam k Orkun, Eski Türk Yaz tlar , 5stanbul 1941).

[9] "men, sen" gibi adıllarda sondaki "-n" ünsüzünün sonradan ortaya çıktığı, "men, ben, sen" sözcükleriyle ilgili olması gereken "miz, biz, siz" sözcüklerinde de bulunmamasından anlaşılmaktadır.

[10] Kırgızcada "kaysı = hangi", "kaysıl = ne zaman, ne vakit", "kanday = hangi, nasıl" (bkz. Kırgız Sözlüğü, K. K. Yudahin, çeviren Abdullah Taymas, cilt II, s. 425).

[11] Her iki dilde de "fazilet" kavramı veren sözcükler aynı "erkek" kavramından üretilmiştir. Latince: "virtus = fazilet", Türkçe: "erdem = fazilet" gibi.

[12] Anadolu ağızlarında "-al / -el" ekinin görevine benzer durumlarda "-gel, -gil, -gul" eklerinin de kullanıldığı görülmektedir: "geç-gel veya geç-gil = sözü geçen, sözü etkili", "gör-gel = gören", "gör-gül = sayın", "seç-gel = göze çarpan, seçilen" (bkz. Ömer Asım Aksoy, Gaziantep Ağızı, cilt III). "-gel, -gül" eklerinin "gör-mek" gibi bir eylem köküne geldiği dikkat çekmektedir.

[13] "çak-ıl" sözcüğünün de bu tür bir yansıma sözü olduğu düşünülebilir.

[14] "-ış" eki de Latincenin "-us" ekine benzer. Özellikle bir Hint-Avrupa dili olan Farsçada aynı eki, aynı ses, aynı biçimde, aynı görevde bulmaktayız: "reviş" gibi. Bu tür eklerin arasına "-ik" ve "-çe" ekleri de girebilir.

Prof. Dr. Vecihe HATİBOĞLU

Türk Dili, c.29, s. 268, Ocak 1974

Özleştirmen : H.Cem KANIBİR, Türkbilimci.

İletişim: turkbilim@msn.com
